

ΧΡΟΝΙΕΣ ΠΟΥ ΣΗΜΑΔΕΨΑΝ ΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

1909

Η μετάβαση της Ελλάδας στον 20ό αιώνα

Σωτήρης Ριζάς

ΜΕΤΟΙΧΜΙΟ

Περιεχόμενα

<i>Πρόλογος</i>	9
 Το ιστορικό πλαίσιο.....	19
Προς τη στρατιωτική επέμβαση.....	44
Κοινοβουλευτισμός και στρατιωτική εποπτεία.....	106
Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος ενώπιον του αδιεξόδου.....	164
Η στρατηγική της εξόδου.....	185
Η Ελλάδα της Ανόρθωσης	236
Συμπέρασμα.....	262
 <i>Πηγές</i>	265

Το ιστορικό πλαίσιο

Το βασικό θέμα που απασχόλησε την ελληνική ιστοριογραφία ήταν αν η στρατιωτική επέμβαση αποτελούσε μια αστική επανάσταση η οποία στράφηκε εναντίον των γαιοκτημόνων και του στέμματος. Την εκδοχή αυτή υποστήριξε άλλωστε και ο επίσημος ιστορικός του βενιζελισμού, ο Γεώργιος Βεντήρης.¹ Αρνητική απάντηση έδωσε ο Γιώργος Δερτιλής πριν από σαράντα και πλέον χρόνια. Ο Δερτιλής ανέδειξε τη σημασία της αυτονομίας της πολιτικής στο ελληνικό κοινωνικό πλαίσιο. Η ελληνική αστική τάξη δραστηριοποιήθηκε εκτός και των ορίων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και από το 1830 εκτός των ορίων και του ελληνικού κράτους. Η βασική ενασχόληση των ελλήνων αστών ήταν το εμπόριο, με συνέπεια να μην υπάρχει και έδαφος συγκρούσεων με τους έλληνες γαιοκτήμονες. Οι τελευταίοι συχνά ασχολούνταν με την είσπραξη φόρων, το εμπόριο και την τοκογλυφία, δραστηριότητες μη γεωργικές.

1 Γ. Βεντήρης, *Η Ελλάδα του 1910-1920*, Πυρός, Αθήνα 1931.

Η γαιοκτησία βασιζόταν στη μικρή ιδιοκτησία. Η διανομή των εθνικών γαιών το 1871 επρόκειτο να εδραιώσει αυτή την κλίμακα μικρής ιδιοκτησίας. Η πολιτική ελίτ εξάλλου η οποία σχηματίστηκε κατά τη διάρκεια και μετά την Επανάσταση του 1821 δεν προσδιορίστηκε με αυστηρά ταξικό τρόπο. Η προέλευσή της ήταν ποικίλη, τα μέλη της προέρχονταν από τους προύχοντες, τους οπλαρχηγούς, τους πλοιοκτήτες, τους Φαναριώτες και άλλους ετερόχθονες. Όλοι αυτοί απευθύνονταν σε μια κοινωνία κατά βάση αγροτική ως φορείς δικτύων πατρωνίας που βασιζόνταν στο κύρος, στη δυνατότητα χρήσης του κρατικού μηχανισμού και στις προσωπικές σχέσεις. Αυτή η σχετική αμορφία του κοινωνικού υποβάθρου της ελληνικής πολιτικής εξηγεί και το γεγονός ότι, παρά την εισαγωγή της καθολικής ψηφοφορίας από πολύ νωρίς, με λίγες εξαιρέσεις υπό το σύνταγμα του 1844 και χωρίς καμία εξαίρεση υπό το σύνταγμα του 1864, τα κόμματα δεν αποτελούσαν οργανωμένους μηχανισμούς αλλά είχαν σημείο αναφοράς έναν διακεκριμένο πολιτικό που διεκδικούσε την πρωθυπουργία. Η προσάρτηση της Θεσσαλίας, βεβαίως, το 1881 έφερε και πάλι το ζήτημα της μι-

κροΐδιοκτησίας στο προσκήνιο, καθώς ένας μικρός αριθμός Ελλήνων διαδέχθηκε τους αποχωρήσαντες οθωμανούς γαιοκτήμονες στα θεσσαλικά τσιφλίκια. Παρά ταύτα, το πρόβλημα παρέμεινε κυρίως περιφερειακό, δεν αποτέλεσε ζήτημα της εθνικής πολιτικής σκηνής έως την έλευση του 20ού αιώνα. Σημαντική μερίδα εξάλλου των νέων γαιοκτημόνων είχε χαλαρή σχέση με τα αγροκτήματα και επιδιόταν σε αστικές οικονομικές δραστηριότητες. Ενώ θα αυξανόταν βαθμιαία η ένταση του κοινωνικού προβλήματος στη Θεσσαλία, με την πάροδο του χρόνου αυτό δεν σήμαινε κάποια έξαρση διαμάχης μεταξύ αστών και γαιοκτημόνων. Ο Δερτιλής απέδειξε επίσης ότι δεν υπήρχε κάποια ασυμφιλίωτη αντίφαση της οικονομικής πολιτικής στην υποστήριξη αφενός της αυτάρκειας σε σιτηρά και της όποιας προσπάθειας του κράτους για την προώθηση της εκβιομηχάνισης.²

Από πολιτική άποψη, η χαλαρή διάρθρωση των κομμάτων έδινε τη δυνατότητα στον βασιλιά να ασκεί

2 Δερτιλής, *Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση*, ιδίως σσ. 109-127.

μια παρεμβατική πολιτική, κάνοντας χρήση ιδίως των συνταγματικών προνομίων του διορισμού και της παύσης των κυβερνήσεων, της διάλυσης της βουλής αλλά και της ευρείας διακριτικής ευχέρειας να καλεί τη βουλή σε σύνοδο, τη διάρκεια της οποίας καθόριζε με μεγάλη διακριτική ευχέρεια. Οι παρεμβάσεις αυτές έτειναν να δαιμονίζουν την αδυναμία των πολιτικών δυνάμεων. Παράλληλα, το ελληνικό κράτος ήταν αδύναμος παίκτης στο διεθνές σύστημα. Η Επανάσταση του 1821 είχε ασφαλώς αποτελέσει τον κινητήριο μοχλό που έθεσε το ελληνικό ζήτημα στη διεθνή πολιτική ατζέντα, αλλά η ίδια η συγκρότηση του κράτους, το οποίο διέθετε ελάχιστους πόρους και περιορισμένη έκταση, οφειλόταν εν πολλοίς στην παρέμβαση το 1827 των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής, Βρετανίας, Γαλλίας και της Ρωσίας, και στη ναυμαχία του Ναβαρίνου. Με βάση τις ιδρυτικές συνθήκες του νέου κράτους, οι δυνάμεις διατηρούσαν δικαιώματα προστασίας.³ Αν και η επιρροή

3 Th. Couloumbis, J. Petropoulos, H. Psomiades, *Foreign Interference in Greek Politics. An Historical Perspective*, Pella, New York 1976.

τους κυμαινόταν, σταδιακά η Βρετανία, ιδίως μετά την αγγλογαλλική νίκη στον Κριμαϊκό Πόλεμο του 1854-55 σε βάρος της Ρωσίας, απέκτησε μεγαλύτερη και διαρκέστερη επιρροή στις ελληνικές υποθέσεις λόγω της ναυτικής της υπεροχής, η οποία της επέτρεπε άμεση άσκηση ελέγχου στην ανατολική Μεσόγειο. Οι επαφές των Μεγάλων Δυνάμεων στη χώρα ήταν εκτεταμένες και τα ερείσματά τους στο ελληνικό πολιτικό προσωπικό ισχυρά. Ο μόνιμος όμως θεσμικός δίαυλος άσκησης επιρροής των Μεγάλων Δυνάμεων, ιδίως της Βρετανίας, στη χώρα ήταν το στέμμα. Αν και στην ευρωπαϊκή ήπειρο από τα μέσα του 19ου αιώνα και μετά οι μοναρχίες είχαν σε σημαντικό βαθμό γίνει συνταγματικές, η Ευρώπη συνιστούσε ένα δίκτυο βασιλικών οίκων συνδεόμενων μεταξύ τους με επιγαμίες. Από το 1870 και έως το 1914 μόνο μία σημαντική χώρα, η Γαλλία, ήταν αβασίλευτη δημοκρατία. Ήταν αδιανόητο για μια μικρή χώρα όπως η Ελλάδα να μην είναι μοναρχία, και όχι μόνο οι υποστηρικτές του θρόνου, αλλά συχνά και οι επικριτές του, όπως ο Βενιζέλος το 1909, αναγνώριζαν τη διεθνή διάσταση της ελληνικής πολιτειακής τάξης. Πρωταρχικό ζήτημα στις σχέσεις

του θρόνου με τις Μεγάλες Δυνάμεις ήταν η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας. Αυτή ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με την επίτευξη της Μεγάλης Ιδέας, δηλαδή την επέκταση των ορίων του ελληνικού κράτους ώστε να συμπεριλάβει στην επικράτειά του το σύνολο του Ελληνισμού. Από την οπτική των Μεγάλων Δυνάμεων, ο Γεώργιος Α΄, ο οποίος ανήλθε στον θρόνο το 1863, ήταν παράγοντας σταθερότητας, σε αντίθεση με τον Όθωνα, ο οποίος είχε εκθρονιστεί το προηγούμενο έτος λόγω των αντιδράσεων που προκάλούσε η απολυταρχική του συμπεριφορά αλλά και η αποτυχία του να προωθήσει τη Μεγάλη Ιδέα παρά το γεγονός ότι εμφανιζόταν αφοσιωμένος σ' αυτήν. Από την έκρηξη της Κρητικής Επανάστασης το 1866 και εξής η βασιλεία του Γεωργίου Α΄ σημάδευόταν από επανειλημμένες εξωτερικές κρίσεις, τις περισσότερες φορές προϊόν εξελίξεων πέραν του ελέγχου της Αθήνας, οι οποίες όμως έθεταν το θέμα της ικανοποίησης ελληνικών εδαφικών αξιώσεων. Στο πλαίσιο αυτών των κρίσεων αναδεικνυόταν συχνά η αδυναμία του ελληνικού κράτους να επιδράσει στο εξωτερικό περιβάλλον του και να προωθήσει τις επιδιώξεις του. Η αδυναμία του οφειλόταν στην

ισχνή στρατιωτική ισχύ του, η οποία ήταν απότοκη τόσο της κακής εσωτερικής οργάνωσης όσο και της έλλειψης πόρων. Ο εξωτερικός δανεισμός προκειμένου να επιτευχθεί κάποια οικονομική ανάπτυξη θα οδηγούσε τελικά στη χρεοκοπία το 1893. Η τελευταία, όπως ήταν άλλωστε γενικότερα η οικονομική καχεξία του ελληνικού κράτους, θα αποτελούσε έναν ακόμα παράγοντα εξάρτησης από τις Μεγάλες Δυνάμεις.

Το 1909 σηματοδότησε την είσοδο της Ελλάδας στον 20ό αιώνα. Το στρατιωτικό κίνημα που πραγματοποιήθηκε στο Γουδί ήταν συνέπεια του άγχους ότι η χώρα, απροετοίμαστη και αδύναμη, έχανε τις εξελίξεις, υστερούσε έναντι των ανταγωνιστών της, των Μεγάλων Δυνάμεων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Τη διέξοδο πρότεινε ο Ελευθέριος Βενιζέλος ο οποίος κλήθηκε να δώσει συγκεκριμένο περιεχόμενο στην Ανόρθωση.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η μεταρρύθμιση του Βενιζέλου εισήγαγε την Ελλάδα στον 20ό αιώνα, με την έννοια ότι εκσυγχρονίστηκαν οι μέθοδοι της πολιτικής και της διακυβέρνησης, ενώ και το κράτος σταδιακά υιοθέτησε μια ευρύτερη αποστολή στην οικονομία και στις κοινωνικές σχέσεις, όπως συνέβαινε στις κοινωνίες και στα πολιτικά συστήματα του τότε ανεπτυγμένου κόσμου.

Άφησε όμως μια ιστορική εκκρεμότητα, καθώς ο παλαιός πολιτικός κόσμος, ο οποίος συνιστούσε, δυνάμει ακόμα τότε, τη συντηρητική μερίδα της ελληνικής πολιτικής, ερμήνευσε τις εξελίξεις ως βίαιο αποκλεισμό του από το πολιτικό παιχνίδι. Σε σχέση με αυτό αλλά και γενικότερα, ο ελληνικός 20ός αιώνας έφερε και στοιχεία αναιρετικά της έννοιας ενός κράτους δικαίου, όπως η ασυμφωνία για τους κανόνες του παιχνιδιού και συναφώς η ελλιπής νομιμοποίηση, καθώς και η αδυναμία εμπέδωσης των ορθολογικών προτύπων που πρέσβευε η μεταρρύθμιση. Τα στοιχεία αυτά θα έκαναν έντονη την παρουσία τους το 1915, όταν επρόκειτο να ανακύψει η διαφωνία σχετικά με τη στάση που έπρεπε να τηρήσει η Ελλάδα στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

από τον πρόλογο του Σωτήρη Ριζά

ISBN:978-618-03-1946-0

9 786180 319460

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 81946